

СУЧАСНИЙ СТАН ОПОЗИЦІЇ ЯК КРИТЕРІЙ ДЕМОКРАТИЧНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У статті робиться аналіз стану опозиції як одного з критеріїв демократичності державної влади в Україні. Зазначаються основні чинники, що впливають на роботу політичної опозиції в нашій державі. Наводиться цілий ряд причин, які позначаються на координації спільних дій опозиційних сил та вироблення єдиної позиції щодо рішень влади.

Ключові слова: опозиція, політична опозиція, опозиційні сили, політичні інститути, влада, державна влада.

Партійна система України, як і політична загалом, перебувають на етапі розвитку, характеризуються нелінійними змінами в процесі своєї демократизації. У доповідях провідних міжнародних організацій: Human Rights Watch [13], Freedom House [11], “Репортери без кордонів” [12] та дослідженнях Democracy Index 2010 відомого журналу “Економіст” [10] – порушуються питання про стан опозиційних сил, переслідування їх лідерів теперішньою державною владою, проблеми свободи слова та дотримання прав людини. Отже, про невідворотність демократичних процесів, про неможливість відміни демократії в Україні стверджувати не доводиться.

Одними з перших в Україні почали вивчати явище опозиції, організаційну побудову, типологію, правове та ідеологічне забезпечення опозиційних сил такі відомі дослідники, як: В.Горбатенко, Ф.Кирилюк, В.Якушик, Ф.Рудич, В.Бабкіна, С.Рябов, А.Колодій, І.Курас. Проблеми взаємодії влади й опозиції, специфіку опозиційної діяльності відображали у своїх працях М.Михальченко, Г.Золотухін, С.Бондар, С.Тупчієнко та ін.

Метою статті є дослідження сучасного стану опозиції як одного з основних критеріїв демократичності державної влади в Україні.

Існування політичної опозиції в демократичних країнах є важливим чинником стабільності політичної системи, вона покликана здійснювати моніторинг дій влади, запобігати проявам виникнення авторитаризму. Становлення опозиції як політичного інституту можливе за певних сприятливих умов і в рамках таких політичних режимів, які дотримуються прав людини й громадянина.

Рівень демократичності країни чи її відсутність визначається за допомогою кількох показників: 1) свобода слова і ЗМІ; 2) дотримання прав людини й громадянина; 3) боротьба зі злочинністю та корупцією; 4) існування хоча б кількох політичних партій та рівні шанси всіх учасників у виборчій кампанії. Проте не менш важливим компонентом під час оцінки рівня розвитку демократії є взаємини опозиційних сил як із чинним президентом та урядом країни, так із парламентською провладною коаліцією.

Сам термін опозиція (від лат. *oppositio*) – протиставлення одних політичних поглядів чи дій відносно інших; партія або група, що виступає в розріз із думкою більшості, або з панівною думкою, і висуває альтернативну політику; інший спосіб вирішення проблем [6, с.178]. Політична опозиція – це інститут представництва й відстоювання інтересів громадян, що виражається переважно організацією дій протестного характеру, який не бере участі у формуванні вищих виконавчих органів влади, здійснює системну критику правлячого режиму, має власні принципи та базові положення, які відстоює всіма можливими засобами, формує альтернативну до задекларованої владою програми розвитку суспільства [1, с.344–345].

На думку відомого дослідника Річарда Хербута, опозиція – це інституція політичного режиму, засадничою функцією якої є уможливлення й альтернатива владі [8, с.12].

Насамперед зазначимо, що коли говоримо про опозицію, маємо на увазі легітимне існування в суспільстві політичної сили (ідей та організацій), яка публічно висловлює свою незгоду із програмою та практикою діючої влади і в такий саме спосіб пропонує власні проекти політичних дій, чим і рекрутує своїх прихильників.

М. Михальченко зазначає: “Опозиція в Україні формується не з питання перерозподілу місць в парламенті, й не з питання контролю за органами місцевого самоврядування. Позиції її визначаються щодо стратегічного курсу України, проголошеного Конституцією та політикою Президента України” [3, с.3].

Звичайно, існують парламентська, позапарламентська, системна чи антисистемна, поляризована та ін. політичні опозиції, що впливає на тип політичної системи. Також можна говорити про її поділи на помірковану, радикальну, лояльну, конструктивну, деструктивну. За місцем у суспільних структурах опозиція може бути внутрішня (у межах політичної організації, партії тощо), загальна (у межах держави) та зовнішня (емігранти, політичні дисиденти, певна частина діаспори, незадоволена політичним курсом керівництва країни).

Говорячи про опозиційні сили, сюди слід віднести як парламентські, так і позапарламентські партії національно- та соціально-демократичного спрямування, які завжди складали ядро опозиційного руху в Україні [2, с.72–74].

Визначення опозиції методологічно можливе лише крізь призму категорії влади. Влада для опозиції є об’єктом, на який спрямований її спільний інтерес, активним, наділений широкими повноваженнями із визначення правил політичної гри суб’єктом політики, що постає в результаті інституціонального втілення у формі органів державної влади. Як наслідок, ми відокремлюємо поняття “політична опозиція” як від опозиції суспільної, так і від парламентської меншості, вважаючи, що політична опозиція як суб’єкт у системі владних відносин характеризується наявністю ряду специфічних якостей: організованості, претензії на владу та ін. [7, с.40].

За останні двадцять років Україна пройшла шлях від авторитаризму до демократії, від однопартійної до багатопартійної системи. Важливим чинником демократичних перетворень слугувала політична опозиція, яка за роки незалежності пройшла свій шлях становлення та розвитку.

У процесі становлення партійної системи України слід відзначити три основних періоди: 1) позасистемний; 2) перехідний; 3) системний.

1. Позасистемний процес. Поява такої організації, як “Народний Рух України за перебудову”, а потім оформлення цього руху в політичну партію “Народний Рух України” поклали початок зародженню політичної опозиції в Україні. На базі цієї політичної сили виник ряд національно-демократичних партій, що й спричинило початок плюралізму та демократизації [5, с.172–174].

2. Перехідний процес входження в систему. 1996 р. була прийнята Конституція України, у розробці якої опозиційні партії взяли активну участь. Це був один із перших вагомих прикладів впливу опозиції на владу під час прийняття основного закону держави (питання, що стосувалися співвідношення повноважень законодавчої та виконавчої влад, статусу російської мови, державної символіки та ін.). Наступним прикладом рішучих дій опозиції стосовно влади є акції протесту початку 2000-х рр. “Україна без Кучми” з вимогами відставки президента Л.Кучми у світлі “касетного скандалу”. Тоді опозиція заявила про себе як про силу, реально здатну впливати на владу, організовуючи масштабні акції протесту.

3. Системний процес утвердження. Події кінця 2004 р. показали можливості організації опозицією масштабного спротиву незаконним діям влади. Відбувся досі безпрецедентний тиск опозиційних сил та громадськості на владу при спробі фальсифікації другого туру президентських виборів, як наслідок – проведення третього туру з перемогою опозиційного кандидата. Для ефективної роботи опозиції потрібні певні передумови, певні сприятливі чинники.

Ефективна діяльність опозиційних сил у державі залежить від трьох основних чинників: а) форми правління; б) типу виборчої системи; в) типу партійної системи. 2006 року вперше в Україні відбулися вибори до парламенту на пропорційній основі,

опозиція в силу цих змін отримала дієвий механізм контролю за діями влади, особливо посилювався вплив на політику уряду. Адже в кінці 2004 року в ході політичних домовленостей була запроваджена політична реформа із внесенням змін до Конституції України, яка перерозподіляла повноваження президента й парламенту на користь останнього, запроваджувалася парламентсько-президентська форма правління. У Верховній Раді створювалася більшість, яка формувала кабінет міністрів, могла висловити недовіру уряду без втручання президента в цей процес [4, с.40].

Саме в цей час за поєднання президентсько-парламентської форми правління, пропорційної виборчої системи й багатопартійності опозиційні партії мали можливість найбільшого контролю та впливу на органи державної влади в Україні. Сюди слід віднести й перерозподіл парламентських комітетів, частину голів яких представляли опозиційні сили; меморандум про співробітництво влади та опозиції, укладений між президентом В.Ющенком і лідером тогочасної опозиції В.Януковичем 19 вересня 2005 р.; формування антикризової коаліції, призначення В.Януковича Прем'єр-міністром України 2006 р.; контроль законодавчої влади за діяльністю українського уряду, активну участь опозиції в цьому процесі.

Проте не тільки всяка опозиція є потенційною владою, але й навпаки. З приходом нової влади змінюються й політичні правила, відповідно й відносини до опозиції. Після приходу до влади Віктора Януковича та Партії регіонів 1 жовтня 2010 року Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції, Закон "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 р. №2222-IV у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття. Конституційний Суд України поновив чинність Конституції 1996 р. та звернувся до органів державної влади з вимогою невідкладно привести українське законодавство у відповідність до Основного Закону в редакції від 28 червня 1996 року. 1 лютого 2011 року Верховна Рада України прийняла закон "Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів". Попередньо схвалений від 19 листопада 2010 р., цей закон набрав чинності 4 лютого 2011 р.

У такому випадку відбувається зворотний процес, до якого наближалися політичні інституції, починаючи з кінця 2004 р. Опозиція поступово втрачає контроль за діями органів державної влади. Намагання повернутись до змішаної виборчої системи дає підстави говорити про застосування непрозорих схем під час підрахунку голосів у мажоритарних округах. Як наслідок, існує загроза витіснення теперішніх опозиційних партій з парламенту та недопущення нових.

Також на ефективність роботи опозиційних партій в Україні, на можливість їх об'єднання, координацію дій та вироблення спільної позиції щодо рішень влади впливають такі чинники:

1) внутрішньоопозиційна боротьба за лідерство – можливо, одна з найголовніших перешкод на шляху до об'єднання опозиційних сил. З одного боку, у всіх опозиційних партій ідеологія практично збігається – збереження цілісності, суверенітету й незалежності України, європейські цінності, лібералізація економіки. А з іншого, як показує практика, якщо йдеться лише про ідеологію, втручається чинник особистих амбіцій лідерів партій, перспективи одноосібно очолити боротьбу проти влади, отримати значні фінансові та політичні ресурси, зрештою, прихильність виборців;

2) низький рівень суспільної підтримки партій – спостерігається тотальне розчарування громадян не лише в окремих політиках, а й у політиці загалом. Усе більше людей ставить під сумнів дієвість масових акцій протесту, беручи до уваги результати Майдану. Самовідстороненість та самообмеженість більшої частини середнього класу в суспільних діях протестного характеру є також наслідком економічної кризи, багато хто з його представників змушений займатись утриманням власного бізнесу та соціальним самовиживанням, а не політикою;

3) інерція суспільної психології – політична ситуація на початку 2000-х років, поступове накопичення системних помилок влади та суспільна енергія протесту, що “виллалась” у 2004 році. Так і сьогодні, чим більше нова команда буде робити помилок, тим більша буде суспільна енергія спротиву;

4) відсутність ефективних методів впливу на президента та виконавчу владу – після скасування політичної реформи 2004 року Україна повернулася до президентсько-парламентської республіки. Повноваження парламенту значно скоротилися, більшість уже не формує склад уряду, узагалі термін “парламентська більшість” замінюється на “депутатську коаліцію”, а значить, нівелюється роль фракцій, депутати стають необмеженими у виборі своїх союзників. Президент, усвідомлюючи збільшення повноважень у свій бік, не зацікавлений у діяльності партійної опозиції, при такому розподілі повноважень висловлення недовіри уряду чи президенту видається не можливим;

5) тиск із боку органів державної влади – бажання влади мати слабку, керовану, роз’єднану опозицію шляхом шантажу, підкупу, погрозами чи застосуванням політичних репресій;

6) слабкий фінансовий потенціал більшості партій – з огляду на те, що партії не користувалися значним рівнем підтримки виборців, вони не могли сподіватись і на значні надходження від сплати членських внесків. Водночас держава політичним партіям прямої фінансової підтримки не надавала. Таким чином, партії могли сподіватись лише на приватне фінансування з боку окремих осіб та фінансово-промислових груп. Останні використали цю можливість для посилення контролю над партіями та перетворення їх на власні політичні філії. Це, у свою чергу, призвело до поширення корупції під час прийняття політичних рішень, послаблення зв’язків між виборцями та політиками, обрання до парламенту значної кількості представників бізнесу [9].

Підсумовуючи, варто зазначити, що об’єднання партійної опозиції має базуватись на спільній ідеології, прозорому механізмі залучення грошей, принципі зваженого квотування виборчого списку та, головне – консенсусному принципі узгодження позицій. Якщо говорити про перспективи об’єднання опозиційних сил в Україні, то на даний момент таке об’єднання можливе, хоча потрібний тривалий час для узгодження суперечностей та координації спільних дій. Це складний, довготривалий процес, крім персональних амбіцій лідерів існують й інші проблемні питання – як об’єднувати партії, як досягти єдиної позиції в політичних питаннях, проблема регіональних лідерів.

Щодо засад, на яких можливе об’єднання опозиційних сил, то тут повинна бути певна розгорнута ідеологічна програма, погоджено цілий ряд пунктів: зокрема, що опозиційні партії виступатимуть за демократичний, європейський шлях розвитку, за ринкову економіку, за боротьбу проти корупції, проти політичних репресій. Оскільки чим більше буде невіршених ідеологічних питань між опозиціонерами з різних політичних сил, тим менше шансів залишатиметься на таке об’єднання.

1. Бондар С. С. Критерії опозиційності в політичній системі України / С. С. Бондар // Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2007. – № 7–8. – С. 344–350.
2. Золотухін Г. Влада – опозиція: боротьба проти себе? / Г. Золотухін // Віче. – 2003. – № 10. – С. 72–74.
3. Михальченко М. Позиції опозиції: Хто є хто в Україні / М. Михальченко // Віче. – 2002. – № 7. – С. 3–11.
4. Опозиція в Україні : аналітична доповідь // Центр Разумкова – 2002 / гол. ред. Л. Шангіна. – К., 2003. – С. 40.
5. Постригань Г. Ф. Опозиція та опозиційність в теоретичних співставленнях / Г. Ф. Постригань // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика : матеріали наук.-практ. конф. / відп. ред. І. М. Варзар. – К., 1996. – С. 172–177.
6. Розенфельд Ю. М. Опозиція в демократичному суспільстві / Ю. М. Розенфельд, Н. П. Осипова // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика : матеріали наук.-практ. конф. / відп. ред. І. М. Варзар. – К., 1996. – С. 178–181.
7. Ткаченко Т. Опозиція як політичний інститут і форма суспільного протесту / Т. Ткаченко // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5. – С. 40–45.

-
8. Тупчієнко Л. Політичні опоненти. Чи готові слухати одне одного? / Л. Тупчієнко // Віче. – 2002. – № 3. – С. 12–15.
 9. Чи можливе зараз об'єднання опозиційних сил в Україні? [Електронний ресурс] / Центр політичного консалтингу. – Режим доступу : <http://homopoliticus.org/projects/365/1949/>.
 10. Democracy index 2010. Democracy in retreat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf.
 11. Democracy score. Rankings by regime type / O. Sushko and O. Prystayko // Nations in transit 2010. Democratization from Central Europe to Eurasia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.freedomhouse.eu/images/nit2010/NIT-2010-Tables1.pdf>.
 12. Press Freedom Index 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>.
 13. Ukraine: Stop Harassing Rights Group. Human Rights Watch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hrw.org/ru/news/2010/11/10/ukraine-stop-harassing-rights-group>.

В статье анализируется оппозиция как один из критериев демократичности государственной власти в Украине. Указываются основные факторы, влияющие на работу политической оппозиции в нашей стране. Указывается на целый ряд причин, которые сказываются на координации совместных действий оппозиционных сил по выработке единой позиции относительно решений власти.

Ключевые слова: оппозиция, политическая оппозиция, оппозиционные силы, политические институты, власть, государственная власть.

The article analyzes the state of the opposition as one of the criteria of democratic government in Ukraine. The main factors that affect the political opposition in our country. A number of reasons affecting the coordination of joint actions of the opposition, and develop a unified position on the decisions of government.

Key words: opposition, political opposition, the opposition power, political institutions, power, state power.

УДК 324
ББК 66.033

Віталій Сущенко

СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ У ВИБОРЧИХ КАМΠΑНИЯХ І МІЖВИБОРЧИЙ ПЕРІОД

Досліджуються соціологічні технології політичного маркетингу. На українському політичному ринку використовують, на жаль, здебільшого пропагандистські соціологічні технології, які виконують роль маніпулятора громадської думки електорату.

Ключові слова: політичний маркетинг, соціологічні технології, політичний ринок, громадська думка, моніторингові технології, електорат, маніпуляція.

Розвиток демократичних інституцій в Україні та масових прикладних опитувань населення порушив низку методологічних проблем щодо специфіки соціологічних досліджень громадської думки як технології політичного маркетингу. Як засвідчує практика, соціологи на основі фахових опитувань можуть зробити чимало важливих узагальнень щодо функціонування механізму взаємодії різних політичних суб'єктів.

Сьогодні соціологія досить активно застосовується в царині політичного маркетингу. Адже зрозуміло, якщо уявити поле політики як ринок, то до сфери уваги дослідників потрапляє величезна кількість суб'єктів такого ринку (політики, державні органи влади, політичні партії, громадські організації, ЗМІ тощо), а також “продуктів” і послуг, що функціонують на такому ринку (від політичних програм і гасел, ідей та ідеологій до радіо- і телепередач, газет, плакатів тощо).

Водночас слід відзначити певне захоплення фахівців у галузі політичного маркетингу прикладними соціологічними дослідженнями. Найбільшої популярності такі дослідження набувають під час виборчих кампаній. Тому й теоретичні розробки вітчизняних науковців значною мірою стосуються саме виборчих соціологічних технологій. Разом із тим варто також указати на публікації, які розкривають сутність громадської думки, а відтак виступають методологічним підґрунтям досліджень політичного марке-